

Lotta-Sofia La Rosa

Väitöskirjatutkija

Tarinan lumoissa – digitaalinen ja painettu kirja kirjallisuuden opetuksessa

Väitöskirjatutkija Lotta-Sofia La Rosa avaa äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien ajatuksia digitaalisesta kirjallisuuden lukemisesta ja sen soveltamisesta opetuksessa alan tutkimustaustan valossa. Aineisto on kerätty La Rosan ohjaamassa Nuoret ja digitaalinen lukeminen - täydennyskoulutuksessa, johon osallistui sekä peruskoulun että lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opettajia. Vapaaehtoiseen kyselyyn vastasi kaksitoista opettajaa. Vaikka aineisto on pieni, opettajien vastaukset antavat hedelmällistä pohjaa tieteen ja käytännön opetuksen väliseen keskusteluun eri lukutavoista kirjallisuuden opetuksessa.

Makaan riippukeinussa, tuuli humisee korvissani, ja kasvojani lämmittävät syysauringon laiskat säteet. Valo heijastuu valkoisille sivuille, ja hetken ajan kirjaimet ja sanat poukkoilevat silmissäni. Käänän kirjan sivun piiloon auringolta ja tarkennan katsettani, ympäröivä maailma jatkaa menoaan, äänet vaimenevat ja alan liukua taas sanojen takana aukeavaan todellisuuteen.

Kirjaan uppoutuminen, tarinoiden imu on kiehtonut tutkijoita jo pitkään. Miksi joillekin kirjojen lukeminen on koukuttava ja hekumallinen hetki arjessa, ja toiset taas eivät koskaan koe maailmoja sanojen takana? Yhtä kaikki, tutkimuksessa on vallinnut jotakuinkin yhteisymmärrys siitä, että kertomusten lukeminen on sitä nautinnollisempaa, mitä voimakkaammin tarina saa uppoutumaan lukemiseen (esim Kuijpers ym. 2014). Uppoutumisen kokemus on avain, joka tekee lukemisesta palkitsevaa ja saa lukemaan uudelleen. Kun narratiivi rakentuu paperille vain tekstuaalisesti, siihen uppoutuminen vaatii keskittymistä, pysähtymistä ja siirtymistä todellisuuteen, joka on luotava subjektiivisesti omassa mielessä. Esimerkiksi Busselle & Bilandzic (2008, 260–261) painottavat, että syvälinen uppoutumisen tila voidaan saavuttaa vain täydellisellä keskittymisellä aktiviteettiin – tässä tapauksessa lukemiseen.

Tämä illuusio on kuitenkin särkymässä, kun lukemisen merkitys ja tavat ovat muuttuneet. On jopa jo kliseistä puhua monilukutaidosta tai ”uudesta lukemisesta”, mutta selvää on, että myös kaunokirjallisuutta on nykyään mahdollista vastaanottaa monella tavalla. Kirjojen suoratoistopalvelut, e- ja äänikirjat, ovat yleistyneet nopeasti viime vuosien aikana. Varsinkin äänikirjan lukeminen voi olla hyvin erilainen kokemus verrattuna painetun kirjan pysähtyneeseen tilalliseen kokemukseen. Kuunnella voi ”ilman käsiä ja silmiä”, jolloin nämä aistit vapautuvat suorittamaan muita toimintoja samanaikaisesti. Tämä on äänikirjojen suurin etu, jolla niitä markkinoidaan yhä voimakkaammin. Näin kirjan kerronta rinnastuu ennemmin musiikkiin ja sen sanoituksiin, joita voi kuunnella taustalla, samalla kun tekee jotakin muuta. Yhteistä on kuitenkin teksti: uppoutuminen kirjan tarinamaailmaan on tekstuaalinen kokemus – huolimatta tavasta, jolla kirja vastaanotetaan.

On selvää, että kehittyvä teknologia on muuttanut myös lasten ja nuorten lukemista suhteessa tekstien vastaanottamiseen, kuluttamiseen ja tuottamiseen. Vapaa-ajan omaehtoinen lukeminen kohtaa lisääntyvää ”kerronnallista kilpailua”, jossa ruudun takana loputtomat visuaaliset, sosiaaliset ja pelilliset viihdykkeet imaisevat mukaansa. Kiinnostus lukemiseen ja siten lukemisen harrastaminen onkin laskenut 2000-luvulla jatkuvasti. Tämä on huolestuttavaa, sillä kiistattomasti on osoitettu, että lukumotivaatio ja sitoutuneisuus omaehtoisesti pitkäjänteiseen lukemiseen ovat yhteydessä vankkaan lukutaitoon. Lukutaito yhdistyy myös muihin oppimistuloksiin, tukee sekä henkistä että ammatillista kasvua ja luo positiivista mielikuvaa omista opiskelutaidoista. (Esim. Guthrie & Klauda 2016; Sulkunen ym. 2010.) Näin ollen jokainen lukemisen tutkija, alan opettaja tai kasvattaja on kiinnostunut kaikista keinoista, joilla nuorten lukumotivaatiota voitaisiin tukea.

On tutkittu, että lukumateriaalin ja lukutavan valinnanmahdollisuudella on positiivinen yhteys lukumotivaatioon (esim. Guthrie & Klauda 2016; Jones & Brown 2011; ks. myös Kucirkova ym. 2017). Laajan Lukuklaani-tutkimukseen liittyvän selvityksen (Aaltonen 2020) mukaan suomalaisissa peruskouluissa opettajat antavat mahdollisuuden luettavan teoksen valintaan, mutta lukutapana on kuitenkin lähes poikkeuksetta perinteinen painettu kirja. Kirjojen suoratoistopalvelut ovat vielä pääosin kaupallisia ja maksullisia palveluita, eivätkä e- tai äänikirjat ainakaan Suomessa ole toistaiseksi yleistyneet laajasti esimerkiksi äidinkielen ja

kirjallisuuden opetuksessa vaihtoehtoisena lukutapana, ehkä osittain digitaaliseen lukemiseen liittyvien asenteiden ja toisaalta osittain saatavuuden takia.

Opettajat lukijoina

”Pidän [- -] enemmän paperikirjojen lukemisesta, sillä silloin lukukokemus tuntuu konkreettisemmalta, oikeammalta, aidommalta.”

Kyselyyn vastanneista opettajista lähes kaikki lukevat mieluiten painettua kirjaa, yksi valitsee e-kirjan. Äänikirja ei ole ykkösenä yhdelläkään. Vain kaksi vastaajista lukee digitaalista kirjallisuutta säännöllisesti ja puolet opettajista joskus. Loput eli neljä opettajaa eivät lue e- tai äänikirjoja koskaan tai juuri koskaan.

Mistä syistä sitten digitaalista kirjaa luetaan, vaikka ensisijainen vaihtoehto lähes kaikilla on painettu teksti? Digitaalisen kirjallisuuden etu on opettajien mukaan sen aineettomuus: kirjat kulkevat aina mukana, työmatkalla ja lenkillä. Opettajien sanoin digikirja on ”kätevä” ja ”näppärä”; se ei paina eikä vie tilaa, ja samassa paketissa on valtava määrä valinnanvaraa lukuhetkiin. Äänikirjaa voi kuunnella, vaikka visuaalinen aisti on varattuna:

”Koiralenkkit ja paikasta toiseen siirtyminen ovat aika monotonista toimintaa, ja äänikirjojen avulla voin samalla matkata muihin todellisuuksiin.”

Toisaalta vastaajista useampi kokee, että ilman digikirjojakin ruutuaikaa on jo sekä työssä että arjessa liiaksikin asti: ”silmit kuivuvat ja päätä alkaa särkeä”. Monen mielestä digikirja ei myöskään ole painetun veroinen taktiilisesti; paperin tuntu ja tuoksu, katsekontakti ja kosketus takaavat paremman keskittymisen tarinaan ilman teknologiaa. Oletettavasti tähän vaikuttavat myös tapa ja tottumus. Todennäköisesti äidinkielen opettajille painettujen kirjojen lukeminen on pitkäaikainen harrastus ja ajanviettotapa, jolloin kirja on muutakin kuin eloton artefakti. Se kantaa merkityksiä ja muistoja lukuhetkistä.

Digikirjat opetuksessa

”Yhdessä kuunteleminen voi olla nykykuorelle elämyksellistä. Novellien/runojen kuunteleminen luokassa yhdessä vaihteluna on opiskelijoille mieleen.”

Opettajaryhmästä kolmannes eli neljä vastaajaa kertoo käyttävänsä e- ja äänikirjoja opetuksessa säännöllisesti. Toisaalta kaksi opettajaa ei ole koskaan kokeillut digitaalista kirjallisuutta opetuksessa. Puolet hyödyntävät digikirjoja silloin tällöin.

”Annan aina opiskelijalle mahdollisuuden valita digitaalisen kirjan. Olen esitellyt kirjaston e-kirjapalvelua. Joskus olemme kuunnelleet esim. alkuluvun jostakin teoksesta.”

Useampi digikirjallisuutta hyödyntävä vastaa antavansa aina oppilaalle mahdollisuuden valita lukutapa itse tai jopa suosittlevansa äänikirjamuotoa tietyille oppilaille. Hyvänä käytäntönä nähdään myös yhdessä kuuntelu: koko luokan kanssa kuunneltu äänikirja voi olla elämyksellinen ja yhteisöllinen kokemus. Opettajat huomauttavat, että on hyvä tarjota oppilaille vaihtelua, mikä ylläpitää motivaatiota. Opettajista yhdeksän onkin sitä mieltä, että digitaaliset kirjat vaihtoehtoisena lukutapana voisivat lisätä nuorten lukumotivaatiota. Kolme vastaajaa taas ei osaa arvioida motivaation kasvua mutta ei myöskään pidä sitä mahdottomana. Ei liene siis syytä, miksi digitaalista kirjallisuutta ei kannattaisi vähintäänkin kokeilla myös opetuksessa. Vaihtelun ja valinnan mahdollisuuden hyödyt nuorelle lukijalle myöntävät myös opettajat, jotka itse pitävät painettua kirjaa syystä tai toisesta lähempänä sydäntään.

”Netti ja koneet on, mutta saatavuus puuttuu. Käytännössä olemme sen varassa, mitä internetistä löytyy ilmaiseksi.”

Puolet vastanneista opettajista kuitenkin näkee, että esteenä ovatkin enemmän haasteet digitaalisten kirjojen saatavuudessa helposti ja vaivattomasti: digitaalisen lukemisen hyödyntämiselle ei ole tarvittavia resursseja. Oppilaalle, jolla on vanhempien kustantama BookBeat-tili ja älypuhelin nopealla nettiyhteydellä, on toki helppo ehdottaa äänikirjan kuuntelua vaihtoehtona lukemiselle. Tässä suhteessa oppilaat ja jopa kokonaiset koulut ovat eriarvoisessa asemassa. Sekä lukemiseen sopivat laitteet että lukumateriaalit vaativat rahallista panosta. Vaikka verkosta löytyy jonkin verran ilmaista digitaalista kirjallisuutta, tarjonta on rajallista. Uusimpia nuoria kiinnostavia kirjoja ei juuri julkaista digiversioina ilmaiseksi. Opettajat myös mainitsevat, että materiaalin etsiminen verkosta vaatii aikaa, taitoa ja paneutumista, mikä kiireisessä opetusaikataulussa saattaa tuntua mahdottomalta.

Kirjastot uuden äärellä

”Kirjaston kautta on tarjolla vain muutamia e-kirjoja, joten ne eivät riitä oppilaille. Sähköisen materiaalin laina-aika on vain kaksi viikkoa, joten oppilas ei välttämättä ehdi lukea kirjaa siinä ajassa. En tiedä muita ilmaisia e-kirja/äänikirjapalveluja.”

Kun puhutaan kirjojen saatavuudesta, ensimmäisenä mieleen tulee luonnollisesti kirjasto. Opettajien vastausten mukaan kirjastoilla on toistaiseksi vielä rajallisesti ja mitä ilmeisimmin alueellisesti vaihdellen tarjolla digitaalisia kirjoja. Kirjoihin voi olla pitkät jonot, eikä vastaajien mukaan esimerkiksi koko luokalle ole saatavilla samaa kirjaa äänikirjana, toisin kuin painettuna kirjasarjoja. Tämä vaikeuttaa osaltaan kirjojen lukemista yhdessä. Kuten painettujen kirjojen, myös digimateriaalin lainaamisessa vastaan tulevat oppilaiden hukkuvat tai puuttuvat kirjastokortit tai lainauskiellot.

Kyselylomakkeen lopussa opettajilta pyydettiin kehitysehdotuksia, joilla voitaisiin parantaa digitaalisten kirjojen hyödyntämistä opetuksessa. Innostuneita ideoita tuli niin kirjastojen kuin koulujen omaankin toimintaan. Moni opettajista pohtii, olisiko kaupallisiin kirjojen suoratoistosovelluksiin mahdollista saada edullisia koululisenssejä, jolloin niihin voitaisiin käyttää koulujen määrärahoja. Osa unelmoi e-oppimateriaalien rinnalle saatavasta digitaalisesta kaunokirjallisuudesta, johon olisi valmiiksi liitetty kirjan käsittelyyn sopivia tehtäviä. Kirjastoja kehoitetaan ”tarttumaan haasteeseen” ja kehittämään digikirjojen saatavuutta samalle tasolle painettujen kirjojen kanssa.

”Yhteistyö kirjaston kanssa (toimii hienosti jo nyt, joten miksi ei toimisi tässäkin). Kunta toivottavasti toimisi avoimesti ja kokeilunhaluisesti tässä suhteessa, samoin koulu, että hankittaisiin laitteita ja lisenssejä.”

Lasketaanko äänikirjan kuuntelu kirjan lukemiseksi?

Pian julkaistava uusi tutkimus (La Rosa & Lehtimäki) antaa viitteitä siitä, että lukutavat ovat samalla viivalla narratiivisen prosessoinnin, kuten uppoutumisen, eläytymisen ja samastumisen kokemusten suhteen. Merkittävämmän sijaan lukukokemukseen vaikuttavat lukijan lähtökohtainen asenne ja motivaatio lukemista kohtaan: lähtökohtaisesti negatiivisesti lukemiseen suhtautuva ei todennäköisemmin saavuta nautinnollista lukemisen imua oli kirja tai lukutapa mikä hyvänsä. Lukutapojen vastakkainasettelun sijaan olisikin tärkeää keskittyä siihen, miten lukutapoja vaihtelemalla voidaan palvella erilaisia tarpeita ja lukijoita sekä vähentää kirjan lukemiseen liittyvää negatiivista stigmaa nuorten keskuudessa.

Esimerkiksi Aaltosen (2019) pilottitutkimuksessa selvisi, että digitaalisuus valinnan mahdollisuutena voi tehdä kaunokirjallisuuden lukemisesta helpompaa, edesauttaa kiinnostavan kirjan löytymistä sekä tarjota nuorille luontevan alustan lukukokemuksille. Lukemista välittelevälle painetun kirjan loputtomat sivut ja silmissä vilisevät sanat voivat tuntua ylivoimaisilta: tällaiselle lukijalle äänikirja voi olla jopa ensimmäisen kokonaan ”luettu” kirja ja matka tekstuaaliseen tarinamaailmaan. Esimerkiksi Kajanderin (2020) väitöskirjasta selviää, että lukijalle kirjojen uudet formaatit voivat tarjota erilaisia merkityksiä ja mahdollisuuksia: Painettu kirja sopii tilanteisiin, joissa tarinaan voi uppoutua ilman häiriötä aistien kirjan tunnun ja tuoksun, rapisevat sivut ja kauniit kirjaimet siisteissä riveissä sanoiksi ja tarinoiksi kudottuina. E-kirjoja voi pakata vaikka matkalle lukemattomia määriä, ja äänikirja tarjoaa jo kokonaan erilaisen matkan tarinamaailmoin, kun kirjaan voi uppoutua vaikka kotitöiden lomassa tylsyyttä taittaen.

Opettajien vastaukset kertovat, että moni on jo antanut eri lukuformaateille tilaa kirjallisuuden opetuksessa. Selvää kuitenkin on, että kirjojen saatavuus ja helppo hyödynnettävyys opetuksessa vaativat vielä eri toimijoiden yhteistyötä ja uusia ideoita. On tärkeää myös pohtia avoimesti omaa suhtautumista lukemiseen, kun uudet lukutavat herättävät monenlaisia tunteita varsinkin meillä paljon lukevilla. Eri kirjaformaatit eivät ole keskenään kilpasilla, eikä meneillään ole painettujen kirjojen joukkotuhoa. Unohdetaan joko–tai-ajattelu lukutapojen välillä ja valitaan sen sijaan sekä–että.

Kuulokkeet sulkevat metsän äänet ympäriltäni. Askel hakkaa tutulla tahdilla hiekkatiehen, ja samalla rekistöin ympäristöstäni jokaisen uuden mehukkaan värin syksyisissä puissa. Käänän

lukijan ääntä vähän nopeammalle antaakseni pontta juoksulle. Sanojen rytmi ja liike sekoittuvat toisiinsa, ja alan saavuttaa tarinan viimeisiä vastauksia.

Kirjallisuutta

Aaltonen, L.-S. 2019. ”Miks mä lukisin kirjaa?” Digitaalinen lukeminen nuoren lukumotivaation herättäjänä. *Nuorisotutkimus*, 37(3/4), 69–83.

Aaltonen, L.-S. 2020. Lukuklaani-tutkimus. Ala- ja yläkoulujen alkukartoitusten koosteet, analyysi ja tiedottaminen. Tutkimusraportti 2017–2019. Saatavissa:

<https://blogs.helsinki.fi/lukuklaani/files/2020/01/Lukuklaani-tutkimusraportti-2017%E2%80%932019-1.pdf> [Viittauspäivä 29.9.2021]

Busselle, R. & Bilandzic, H. 2008. Fictionality and Perceived Realism in Experiencing Stories: A Model of Narrative Comprehension and Engagement. *Communication Theory*, 18(2), 255–280.

Guthrie, J. & Klauda, S. 2016. Engagement and Motivational Processes in Reading. Teoksessa P. Afflerbach (toim.) *Handbook of individual differences in reading: reader, text, and context*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 41–53.

Jones, T. & Brown, C. 2011. Reading Engagement: A Comparison between E-Books and Traditional Print Books in an Elementary Classroom. *International Journal of Instruction*, 4(2), 5–22.

Kajander, A. 2020. *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kucirkova, N., Littleton, K. & Cremin, T. 2017. Young children's reading for pleasure with digital books: Six key facets of engagement. *Cambridge Journal of Education*, 47(1), 67–84.

Kuijpers, M. M., Hakemulder, F., Tan, E. S. & Doicaru, M. M. 2014. Exploring absorbing reading experiences: Developing and validating a self-report scale to measure story world absorption. *Scientific Study of Literature*, 4 (1), 89–122.

La Rosa, L.-S. & Lehtimäki, A.-V. (toimituksessa) 2021. Absorbing narratives and motivation to read: Mode-effect study on young readers. *Scientific Study of Literature* 11(1).

Sulkunen, S., Välijärvi, J., Arffman, I., Harju-Luukkainen, H., Kupari, P., Nissinen, K., Puhakka, E., & Reinikainen, P. 2010. Pisa 2009. Ensituloksia. Helsinki: Opetus- ja Kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:21.